

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philological Sciences. Vol. 2 (90)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 2 (90)

ISSN (Print): 2663-7642
ISSN (Online): 2707-4463

ІНОЗЕМНІ МОВИ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'367.625.41

DOI 10.35433/philology.2 (90).2019.76-81

СИНТАКСИЧНЕ ПЕРЕГРУПУВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ГРАМАТИКАЛІЗАЦІЇ ІНФІНІТИВНОЇ КОНСТРУКЦІЇ UM + ZU + ІНФІНІТИВ

Н. М. Рудницька*

У статті досліджено механізм граматикалізації інфінітивної конструкції *um + zu + інфінітив*, яка є однією з найвживаніших та пов'язана з розширенням системи цільових речень у німецькій мові. На основі досліджуваного матеріалу було визначено, що це синтаксичне перегрупування. Установлення закономірностей процесу граматикалізації окремих граматичних конструкцій, зокрема інфінітивної конструкції *um + zu + інфінітив*, і форм їхньої інтеграції в певну граматичну парадигму зумовлює актуальність нашого дослідження. Розвиток конструкції *um + zu + інфінітив* відбувається через граматикалізацію в середині XVIII століття. Граматикалізація є складним і багатостороннім процесом, при якому значення будь-якого мовного елемента, слова або морфеми змінює свій статус із лексичного до граматичного. Це класичне розуміння процесу граматикалізації походить із роботи Антуана Мейє. Синтаксичне перегрупування – це процес, унаслідок якого компонент в акузативі, який первісно залежав від прийменника *um*, розуміють як компонент в акузативі, який залежить від інфінітива. У XVIII столітті адвербіальна інфінітивна конструкція *um + zu + інфінітив* зазнала синтаксичного перегрупування, внаслідок якого компонент у акузативі, який спочатку залежав від прийменника *um*, розуміють як компонент у акузативі, який залежить від інфінітива. Беручи до уваги окремі фази розвитку конструкції *um + zu + інфінітив*, можемо виділити три ступені граматикалізації *um* від прийменника до комлементайзера: *P* → *P* (синтаксичне перегрупування) → *S*. Отримані результати також можуть бути використані у подальших лінгвістичних дослідженнях інших інфінітивних конструкцій у німецькій мові.

Ключові слова: інфінітивна конструкція, граматикалізація, синтаксичне перегрупування, прийменник, комлементайзер.

* викладач кафедри германської філології та зарубіжної літератури
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
mailnata@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5513-5856

SYNTACTIC REANALYSIS AS A GRAMMATICALIZATION MECHANISM OF THE INFINITIVE CONSTRUCTION *um + zu + INFINITIVE*

N. M. Rudnytska

The article deals with grammaticalization mechanism of the infinitive construction *um + zu + infinitive*, which is one of the most widely used and related to the extension of the system of finale clauses in German language. Based on the studied material, it was found to be a syntactic reanalysis. The relevance of our study is determined by defining of the grammaticalization process regularities of different grammatical constructions, in particular the infinitive construction *um + zu + infinitive*, and the forms of their integration into a specific grammatical paradigm. The development of the construction *um + zu + infinitive* was due to grammaticalization in the mid-eighteenth century. Grammaticalization is a complex and multifaceted process whereby the meaning of any linguistic element, word or morpheme changes its status from lexical to grammatical. This classic understanding of the grammaticalization process comes from works by Antoine Meillet. Syntactic reanalysis is a process due to which a complement in an accusative case, which originally depended on the preposition *um*, is understood as a complement in an accusative case that depends on the infinitive itself. In the 15th century, the adverbial infinitive construct *um + zu + infinitive* underwent a syntactic rearrangement, which resulted in the complement in the accusative, which initially depended on the preposition *um*, to be understood as the complement in the accusative, which depends on the infinitive. Taking into consideration some phases of development of the construction *um + zu + infinitive*, there could be defined three stages of grammaticalization of *um* from a preposition to a complementizer: $P \rightarrow P$ (syntactic reanalysis) $\rightarrow C$. The results obtained can also be used in further linguistic studies of other infinitive constructs in the German language.

Key words: *infinitive construction, grammaticalization, syntactic reanalysis, preposition, complementizer.*

Постановка проблеми. Аналіз виникнення й розвитку граматичних одиниць належить до фундаментальних напрямів історико-граматичних досліджень давніх і сучасних мов. Особливої актуальності при цьому набуває встановлення закономірностей процесу граматикалізації окремих граматичних конструкцій, зокрема інфінітивної конструкції *um + zu + infinitiv*, і форм їхньої інтеграції в певну граматичну парадигму, а також пошук універсальних принципів і параметрів, які не тільки пояснюють існування більшості мовних явищ, а й причини відсутності тих явищ, які не спостерігаються в сучасних мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри досить широке висвітлення цієї проблематики відомими лінгвістами (О.С. Кубрякова, В.О. Плуґян, J.A. Askedal, J. Bybee, G. Diewald, D. Disterheft, C. Lehmann), існує певна

лакуна у дослідженні окремих мовних одиниць, які пов'язані зі становленням граматичних конструкцій і форм у мові [4, 5, 7, 8].

Вибір методів дослідження. До методологічного апарату ввійшли поняття і техніки, розроблені в річищі генеративної граматики, насамперед програми мінімалізму. Базові поняття дослідження уможливають пояснення процесу синтаксичного перегрупування відповідно до принципів і параметрів німецької мови із застосуванням мінімалістських трансформацій та утворенням проєкцій речення.

Виклад основного матеріалу. Становлення конструкції *um + zu + infinitiv* пов'язане з розширенням системи цільових речень у німецькій мові, яка характеризується різноманітністю своїх засобів. У переважній більшості індоєвропейських мов цільові інфінітивні конструкції утворюються

із дієсловами *руху* (іти, бігти, їхати), *каузації руху* (везти, вести, нести), *відмови від руху* (зупинитися, затриматися, залишитися) [1: 142]. У деяких мовах, наприклад, старослов'янській, латинській, словенській, вживається окрема інфінітна форма для вираження мети дії – супін. Цільові конструкції із дієсловами руху у німецькій мові, структурна ознака яких полягає у відсутності прийменника *um* і форманта *zu*, є поширеними [2: 152].

Розвиток конструкції *um + zu + інфінітив* відбувається через граматикуалізацію в середині XVIII століття [6: 6; 9: 120]. Граматикуалізація є складним і багатостороннім процесом, при якому значення будь-якого мовного елемента, слова або морфеми, змінює свій статус із лексичного до граматичного. Це класичне розуміння процесу граматикуалізації походить із роботи Антуана Мейє. Сам учений не дав точного визначення введеного ним терміна загалом охарактеризувавши граматикуалізацію як набуття граматичного статусу словом, яке було автономним [8: 131]. Це визначення охоплює найбільш очевидні приклади діахронних змін типу перетворення іменника в показник відмінка або дієслова у видо-часовий афікс. З іншого боку, очевидно, що еволюція граматики не припиняється і з переходом деякої одиниці із "сфери лексичного" в "сферу граматичного". Серед граматичних показників є такі, які більшою мірою є граматичними (афікси) або меншою мірою (прийменники, допоміжні дієслова). Показник, ставши граматичним, не припиняє розвиватися й зазнає подальших (формальних і семантичних) змін [3: 21]. Процес граматикуалізації не обов'язково зводиться до еволюції лексичних одиниць. До прикладу, фіксація порядку слів призводить до того, що саме цей порядок починає виражати

певні граматичні відношення. Отже, порядок слів граматикуалізується.

Унаслідок десемантизації прийменника *zu* в інфінітивній конструкції *zu + інфінітив* у процесі граматикуалізації відбувається реактивація *фінального значення* через конструкцію з *um + zu + інфінітив*. Це процес оновлення послабленої конструкції через десемантизацію:

Мета: *zu + інфінітивититим um + zu + інфінітив*.

Мова йде про **синтаксичне перегрупування** (*Gliederungsverschiebung, Rebracketing, reanalysis*), унаслідок якого комплемент в акузативі, який первісно залежав від прийменника *um*, розуміють як комплемент в акузативі, який залежить від інфінітива [10: 437].

Змінена структура, яка виникає в результаті перегрупування, не має формальної прозорості. Цей прихований процес не відображається в поверхневій структурі. Злиття прийменникової групи PP і інфінітивної групи IP можна пояснити шляхом синтаксичного перегрупування [4: 12-13].

Er ging aus [PP um p Wasser] [zu holen] ⇨

Er ging aus [PP um p [Wasser zu holen]] ⇨

Ця конструкція *um + zu + інфінітив* у своєму розвитку пройшла ще один етап:

Er ging aus [PP um p [Wasser zu holen]] ⇨

Er ging aus [CP um c [Wasser zu holen]].

Отже, синтаксичне перегрупування – це вид граматикуалізації, при якому позначаються нові межі й перетворюються ієрархічні відношення. Попередня структура зводиться нанівець і утворюється нова. На першому етапі перегрупування зв'язане зі специфічним і важливим контекстом, який має достатньо широке

вживання. Якщо цей процес відбувається у певному контексті, то його слід розглядати як умову подальшої зміни категорії. Нерівність між формою і змістом базується на тому факті, що семантичний розвиток уже відбувся на протигагу зміні зовнішньої форми. Іконічність між змістовою та формальною структурою відбувається лише у процесі морфо-синтаксичних і фонологічних змін – на основі зміни частин мови [4: 13].

Синтаксичне перегрупування та граматиалізація часто не збігаються, тому їх не можна розташовувати на одному рівні. Процес граматиалізації може відбуватися без перегрупування і навпаки. Під час синтаксичного перегрупування відбувається реорганізація структури дерева, при якій термінальні вузли залишаються ті ж, змінюється ієрархічний аналіз конструкції.

На думку німецьких лінгвістів, синтаксичне перегрупування – суто німецька інновація, воно відбулося в німецькій мові в 1400 році. Конструкція *om (me) ... te*, яка трапляється в середньонідерландській діловій мові, походить від французької *pour / pour (à)* та залишає свій слід у нижньонімецькій канцелярській мові. Від нижньонімецької мови канцелярії конструкція поширюється у верхньонімецьку ділову мову в мову юриспруденції й звідти потрапляє в літературні жанри. На протигагу попередній думці знаходимо протилежне твердження про те, що синтаксичне перегрупування в нідерландській мові трапляється раніше, ніж у німецькій мові, отже, не є суто німецькою інновацією [6: 6].

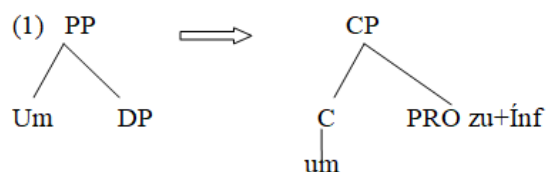
Беручи до уваги окремі фази розвитку конструкції *um + zu + infinitiv* на основі конструкції ***um Wasser zu holen***, можна виділити три ступені граматиалізації *um* від прийменника до комлементаризера:

СТУПІНЬ I: [PP *um_p* Wasser] [CP final *zu holen*]

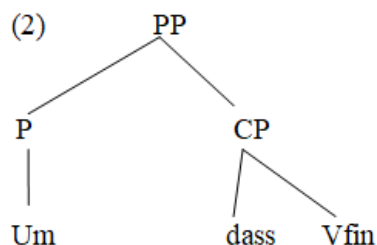
↓
СТУПІНЬ II: [PP *um_p* [CP *Wasser zu holen*]]

↓
СТУПІНЬ III: [CP *um_c* [*Wasser zu holen*]]

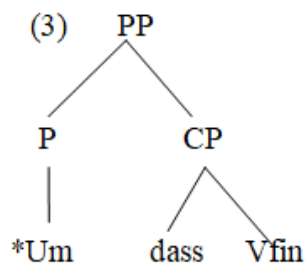
На першому і другому ступенях у ДВН та СВН період *um* має прийменникове вживання, у НВН період внаслідок синтаксичного перегрупування стає комлементаризером.

Ще у XVII столітті була можлива комлементаризація із *um dass* для вираження мети, яка згодом зникає, тобто можна визначити часові межі процесу синтаксичного перегрупування – це НВН період.

Згодом прийменник *um* не утворює речення із комлементаризером *dass*, втрачає прийменниковий характер і перетворюється в комлементаризер: [PP *um_p* [CP *dass* ...] → [CP *um_c* *[*dass*]].

Отже, *um* на перших двох ступенях розвитку має ще прийменниковий статус, при переході від ступеня II до ступеня III граматиалізується у

комплементаризатор: **P** → **COMP**. У процесі свого розвитку конструкція *um + zu + infinitiv* зазнає процесу синтаксичного перегруповання та граматикизації прийменника *um* із прийменника у комплементаризатор.

Найдавніші німецькі пам'ятки, які містять приклади фінального речення із *um + zu + infinitiv*, мають комплемент в акузативі між *um* і *zu + infinitiv*.

(4) *Erarbeitet, um Brot zu verdienen*.

У реченні (4) прийменник *um* керує іменником *Brot* і до іменника *Brot* примикає комплемент *zu + infinitiv* – *zu verdienen*. Логічним комплементом до дієслова *verdienen* є іменник *Brot*. Унаслідок синтаксичного перегруповання *Brot* розуміють як комплемент інфінітива *verdienen* і *um* як ввідну морфему, яка разом із *zu* утворює синтаксично-семантичну одиницю і відношення переносяться таким чином, що *Brot* стає незалежним від *arbeitet*, причому *um* і *zu* з'єднуються безпосередньо один з одним.

Основою для синтаксичного перегруповання є такі сполучення, у яких ІК *zu + infinitiv* є комплементом іменника із фінальним значенням [10: 437].

У конструкціях із транзитивним інфінітивним дієсловом різниця у структурі конститuentів не відчутна. Через аналогічне перегруповання такі конструкції можуть вживатися із неперехідними інфінітивними дієсловами: *er ging aus [um [zu Verb intransitiv, infinit]]*. На перших етапах розвитку конструкції вживається транзитивний інфінітив, трохи згодом – інтранзитивний [6: 29].

Конструкція *um + zu + infinitiv* трапляється також без комплементу в акузативі:

(5) *Esopus gieng umb ze suchen* [6: 41].

У своїй найкоротшій формі конструкція *um + zu + infinitiv* з'являється у 1440 році:

(6) *des haben wir einen unsern werckman in die gruben gein Bogkenheim geschicket, umb zu besehen, wie es umb das steinwerck gelegen si* [6: 41].

Конструкція *um + zu + infinitiv* уживається із прислівником *genug* та із прикметниками, які уточнюються часткою *zu*:

(7) *von Afrika wissen wir zu wenig, um über Treiben und Drängen der völker daselbst zu urtheilen* [6: 36].

Про Африку ми знаємо занадто мало, щоб судити про поведінку та натиск народів.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, у XV столітті адвербіальна інфінітивна конструкція *um + zu + infinitiv* зазнає синтаксичного перегруповання, внаслідок якого комплемент у акузативі, який спочатку залежав від прийменника *um*, розуміють як комплемент у акузативі, який залежить від інфінітива. Зважаючи на фази розвитку конструкції, виділяємо три ступені граматикизації прийменника *um*: **P** → **P** (синтаксичне перегруповання) → **C**. У процесі граматикизації важливу роль відіграє синтаксичне перегруповання. Унаслідок останнього прийменник *um* фокусується не на вихідному фінитному дієслові, а на інфінітиві, таким чином відбувається його десемантизація. Дослідження граматикизації інфінітивного форманта *zu* в інфінітивних конструкціях є перспективною подальшого дослідження в цьому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гусев В. Ю. Целевые конструкции при глаголах движения : актанты или сирконстанты? Международный симпозиум "Типология аргументной структуры и синтаксических отношений". Тезисы докладов. Казань, 2004. С. 142–145.
2. Долгополова Л. А. Становлення і розвиток інфінітива у німецькій мові (VIII – XX ст.): дис. ... доктора філол. наук. Київ, 2010. 432 с.
3. Майсак Т. А. Типология грамматикализации конструкций с глаголами движения и глаголами позиции. Москва, 2005. 479 с.

4. Di Meola C. Die Grammatikalisierung deutscher Präpositionen. Tübingen : Stauffenburg, 2000.
5. Diewald G. Grammatikalisierung: Eine Einführung in Sein und Werden grammatischer Formen. Tübingen : Max Niemeyer, 1997.
6. Göransson K. E. Die doppelpräpositionalen Infinitive im Deutschen. Göteborg: Zacharissons Boktryckeri A-B, 1911. 362 s.
7. Lehmann Ch. New reflections on grammaticalization and lexicalization. Wischer, Diewald, (eds), 2002.
8. Meillet A. L'evaluation des forms grammaticales. *Scientia*, 12 (26). 1912. P. 386–400. Reprinted in: Meillet A. Linguistique historique et linguistique generale. Paris, 1965.
9. Paul H. Deutsche Grammatik. Bd. 4, Teil 4 (Syntax, 2. Hälfte). Halle. 1920.
10. Schmidt W. Geschichte der deutschen Sprache. Mit Texten und Übersetzungshilfen. Verfasst von Autorenkollektiv unter Leitung von Wilhelm Schmidt. 2. Aufl. Berlin : Volk und Wissen Volkseigner Verlag, 1970.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Husev, V. Yu. (2004). Tselevye konstruktivni pry hlaholakh dvyzheniia: aktantyli syrkonstanty? [Target Constructions by Verbs of Motion: actants or sikonstants]. *Mezhdunarodnyi sympozyum "Typolohiia arhumentnoi struktury i sintaksycheskikh otnoshenii". Tezysy dokladov. Kazan – International Symposium "Typology of Argument Structure and Syntactic Relations". Abstracts of Reports*, 142–145. Kazan [in Russian].
2. Dolhopolova, L. A. (2010). Stanovlennia i rozvytok infinityva u nimetskii movi (VIII – XX st.) [Formation and Development of the Infinitive in German]. *Doctor's thesis. Kyiv*. 432 p. [in Ukrainian].
3. Maisak, T. A. (2005). *Typolohiia hrammatykalizatsii konstruktivni s hlaholamy dvyzheniia i hlaholamy*

pozytsii [Typologie of Grammaticalization of Structures with Movement Verbs and Position Verbs]. Moscow [in Russian].

4. Di Meola, C. (2000). *Die Grammatikalisierung deutscher Präpositionen [The Grammaticalization of German Prepositions]. Tübingen: Stauffenburg [in German].*
5. Diewald, G. (1997). *Grammatikalisierung: Eine Einführung in Sein und Werden grammatischer Formen [The Grammaticalization: An Introduction of Being and Becoming of Grammatical Forms]. Tübingen: Max Niemeyer [in German].*
6. Göransson, K. E. (1911). *Die doppelpräpositionalen Infinitive im Deutschen [The Double Prepositional Infinitives in German]. Göteborg: Zacharissons Boktryckeri A.-B. 362 s. [in German].*
7. Lehmann, Ch. (2002). *New reflections on grammaticalization and lexicalization. Wischer, Diewald, (eds). [in English].*
8. Meillet, A. (1965). L'evaluation des forms grammaticales [The Evaluation of Grammatical Forms]. *Scientia – Scientia, 1912, 12 (26), 386–400. [Reprinted in: Meillet A. Linguistique historique et linguistique generale – Meillet A. General Linguistics and Linguistics]. Paris [in French].*
9. Paul, H. (1920). *Deutsche Grammatik [German Grammar]. Bd. 4, Teil 4 (Syntax, 2. Hälfte) (Vol. 4, part 4 (syntax, 2nd half). Halle [in German].*
10. Schmidt, W. (1970). *Geschichte der deutschen Sprache. Mit Texten und Übersetzungshilfen [History of the German Language. With Texts and Translation Aids]. Verfasst von Autorenkollektiv unter Leitung von Wilhelm Schmidt. 2. Aufl. Berlin: Volk und Wissen Volkseigner Verlag – Written by a collective of authors under the direction of Wilhelm Schmidt. 2nd edition. Berlin: Volk und Wissen Volkseigner Verlag [in German].*